

"הבריחה" מצ' כוסלובקיה

אלחנן גפני^o

יום אחד אני מקבל מברק לבוא לשיחה בתל-אביב, חתום שאול, ואני איני זוכר אלא שאול אחד, חבר קיבוץ שהכרתי כמה שבועות לפני כן באופן מקרי בנסיעה באוטובוס של העמק. תחכה לה אפוא השיחה הזאת עד שאזדמן לתל-אביב בעניין חשוב יותר, גמרתי בלבי, וכך לא נודע לי מי הוא שאול שהבריק לי אלא לאחר זמן, כשביקרתי במזכירות "חבר הקבוצות", ונוכחתי לדעת שעלי להתייצב לפני שאול מאירוב (אביגור), ראש ה"הגנה". זה כל אשר ידעתי עליו בעת ההיא. על "המוסד לעלייה ב'", ששאול עמד בראשו, לא ידעתי ולא כלום.

מה לי ולו? תהיתי בדרכי אל המטה הסודי של ה"הגנה" בבניין הוועד הפועל של ההסתדרות שברחוב אלנבי. שאול ניגש מיד לעניין, והציע לי לצאת – בדרכי מחתרת ובתוך שלושה עד ארבעה ימים (הלא איחרתי לבוא אליו) – אל צ'כיה, ותפקידי יהיה לכוון את היהודים הבורחים מפולין אל מדינות בחופי היס-התיכון – אולי יוון, אולי איטליה, גם זו וגם זו, פרטי הפעולה אינם ידועים, אבל כשאהיה במקום אראה מה אפשר לעשות ואיך. כהלום-רעם הייתי, ובו במקום השבתי שמימי לא התעסקתי בכגון זה, ועלי לשקול בדעתי. שאול בעצמו הוליך אותי אל חדר קטן, לפגוש – כך אמר לי – שליח מוכשר, אהוד איבראל (אבראל) שמו, שעתה זה השלים מלאכה דומה בקושטא. צעיר נאה למראה קיבל את פני, ובקול נמוך מעט, בעל חיתוך וינאי מובהק, אמר: "יהיה עליך להקים שם מחתרת, כלומר יהיה לך עסק עם מבריחי-גבול, אנשי העולם התחתון, פרוצות וכיוצא בהם אנשים שלא היית מקבל לקבוצתך". לא החכמתי מן הדברים הקצרים האלה. כסהרורי התהלכתי ביום ההוא ברחובות תל-אביב, נרגש ומלא לבטים. סוף-סוף הגעתי אל המנוחה ואל הנחלה, והנה "המולדת קוראת לי". לסרב בימים שכאלה לא אוכל, אבל מה לי ולתפקיד העלום הזה, שאינו נראה לי כתואם לא את נטיותי ולא את ניסיוני. לאחר כשעתיים חזרתי אל שאול ואמרתי לו: "יש לי ספקות אם אני מתאים לתפקיד" – וכאן מניתי את ספקותי – "אבל אם בכל זאת תחליטו שעלי לצאת – אצא", שאול יצא מן החדר, ולאחר שעה קלה נכנס והודיע לי: "החלטנו שתצא. ספקותך נראים לנו כדבר חיובי, סימן לאחריות"

^o פרק מתוך ספר בכתובים.

שאלתי אותו מה לדעתו עיקר הקושי בתפקיד שכזה, והוא הרהר רגע ואמר לי: "מניסיוני שלי, קשה יותר מכול לשבת חודשים תמימים במלון בארץ זרה ולהמתין באפס מעשה לשעת הכושר." הוקל לי, ואף-על-פי-כן ביקשתי ליטול ממנו עצה קודם שאצא לדרך. "לאחז בשעת-הכושר הראשונה ולא לצפות לטובה ממנה", אמר לי. את העצה הזאת, שבאותה שעה לא עשתה עלי רושם – קלה היא בעיני מי שהרפתקה גדולה מזומנת לו – למדתי להוקיר בשעת מעשה, וגם עשרים שנה לאחר מכן בזמן ששימשתי שגריר ישראל באחת ממדינות אפריקה.

בדרכי אל אירופה

יומיים לאחר הדברים האלה כבר הייתי על חוף קיסריה. היתה שעת ערב ואנחנו ציפינו לבואה של ספינת המעפילים, הראשונה מן הספינות שבאו לאחר מלחמת העולם השנייה, זו הספינה "סיריוס", שלאחר זמן נקראה "דלין" לזכר שמו המחתרתי של מפקד ה"הגנה" אליהו גלומב. בספינה הזאת, הסנונית הראשונה של עלייה ב' המתחדשת (בזמן המלחמה נהרס כליל המפעל של עלייה ב', שאני עצמי עליתי בו לארץ לפני המלחמה, לאחר שהצוות המאומן של מוליכי הספינות נספה במשימה ימית בשירות בעלות-הברית). בספינה הזאת, בדרכה לשוב אל אירופה, אמרתי להפליג אל איטליה בדרכי אל צ'כיה. לילה היסטורי היה הלילה הזה בתולדות עלייה ב' ובתולדות מלחמת היישוב על פתיחת שערי הארץ, ואנחנו – ארבעה בחורי "פלי"ם" (פלמ"ח ים) היוצאים אל אירופה ללוות ספינות בדרכן ארצה, וארבעה שליחים, שלושה מהם מדריכים היוצאים לעבודה חינוכית בתנועות הנוער באירופה, ואני שליח היוצא לעבודה "מעשית" יותר באירופה (כבר הייתי גא לא מעט בתפקידי "התכליתי" מתפקידם אף-על-פי שקודם שקיבלתי אותו עלי לא ביקשתי להיות אלא מדרך חינוכי, אולי מורה) – אנחנו ישבנו על החול הרטוב, סמוך לגחלים העוממות, והקשבנו לנקישות הנשק הנטען של בחורי הפלמ"ח, זה הנשק החדש הסודי, הסטן, שבלילה הוא ראיתי בפעם הראשונה. תיאור נאמן לרגעים ההם מצאתי בספר "עם דור ההגנה" (חלק ב' עמ' 197-198). שאל אביגור מתאר שם את בואה של ספינת מעפילים אחרת אל חוף קיסריה. זה לשונו:

"הלילה היה חשוך. רבוץ הייתי ליד יצחק שדה, ולא הרחק מחוף הים, אי-שם בין הדיונות שבסביבת קיסריה. חוליות מזוינות של ה"הגנה" והפלמ"ח היו פזורות בשטח והקיפו בטבעת רחבה את אזור ההורדה. המנצח על המבצע היה מטבע הדברים דוידקה (דוד נמרי). כרגיל בוששה הספינה ולא באה בשעה היעודה. התחלתי לדאוג ולהתעצבן קמעה, ויצחק שדה הרגיעני. מזמן לזמן היה קופץ אלינו דוידקה והיינו

מחליפים מלים בלחש. סוף־סוף הבחין דוידקה בצללית של גוש גדול וחשך 'רוכב על הגלים' וקרב לחוף. כרגיל היה דוידקה הראשון או בין הראשונים שהבחין בזה. מתוך הזדהות מוחלטת עם המעשה, מתוך מתיחות וריכוז – פיתח בעצמו מעין חוש מיוחד להבחין בכלי שיט הקרב באפלת הלילה... 'המכונה' החלה פועלת בדיוקנות מופלאה. סירות החלו מגיעות לחוף דחוסות זו בעקבות זו והבחורים מסייעים בידי המעפילים הנרגשים (כל אחד תרמילו עמו) לעלות ליבשה... ומכוונים אותם אל מכוניות המשא המחופות בברזנטים ונכונות לקלטם... משימת אותו לילה היתה כפולה: לבצע הורדת מעפילים ולשגר קבוצת שליחים לאירופה שיסייעו שם בפעולת ההעפלה והבריחה ויפעלו בקרב ניצולי השואה והתנועות החלוציות. עמדתי להיפרד מהשליחים וידעתי גם ידעתי את המבחנים, ההרפתקאות, הסכנות והמלאכה המפרכת העומדים לפניהם. הלב היה מלא, רוגש וכבד. רובם היו חברי האישיים או לפחות מכרי הטובים. לחצתי ידי כל אחד מהם לפני עלותם לסירות הנעות על הגלים שנועדו להסיעם אל הספינה העוגנת בריחוק מהם, ובירכתים ברכת 'חזק ואמץ'. לעת כזאת לא היה בידי לעשות למענם יותר, לומר להם יותר... עד כאן דברי שאול אביגור.

אותנו בירך יצחק שדה, ברכת חייל וברכת אב כאחד (שאל לא היה במקום), ובספינה שציפינו לבואה לא היו אלא כשלושים מעפילים. ספינת דיג'חופים קטנה היתה – קיבולה 17 טונות, אורכה מקצה אל קצה כ־17 מטרים ורוחבה במקום הרחב ביותר כ־5 עד 7 מטרים. על סיפונה שני רבי־חובלים, האחד יהודי איטלקי, והאחד איטלקי נוצרי רב־הרפתקאות, ועמם ארבעה מלחים איטלקים.

הים סער והיה חושך מצרים, ולפיכך קשתה מלאכת הורדתם של המעפילים אל החוף וקשתה ממנה מלאכת הטעינה של הספינה במזון לשבוע ימים ובדלק להפלגה עד איסליה. בשעת הטעינה נפלו כמה ארגזי מזון לים והיו טרף לגלים, וכיוון שעלינו על סיפון הספינה המרקדת על ראשי הגלים מיד התחלנו מקיאים.

נאחזתי בשתי ידי בעמוד אחד, באזני עדיין מהדהדים קולותיהם החרישיים של אנשי הפלמ"ח, הלוחשים פקודות בחושך, וצליל טעינת נשקם, ובעיני שבות ועולות צלליות הגופים הזוחלים לתפוס להם עמדות בחוף הקודר. לשווא אני טורח לסדר את מחשבתי, ושוב אני תוהה איך תפליג הספינה הקטנה הזאת אל המרחקים ומה בכלל נמל היעד שלה ומה צפוי לנו ולאֶרץ. החשכה הגדולה רק מעמיקה את התעלומה שלאחר־כך, בשנתיים שישבתי באירופה וקראתי על המאבק הגדול של היישוב בבריטים, הוקנתה לאווירת ליל ההפלגה ההיא משמעות סמלית בעיני, והייתי רואה בה סימן מוקדם לפיצוץ הגשרים, לחיפושים ולמעצרים, ל"שבת השחורה", ללכידתן האכזרית של ספינות המעפילים ולגירושן מחופי הארץ.

הגענו אל נמל באַרי באיטליה והסתננו אל המקום המיועד לספינות-דיג. ושוב אנחנו מסתתרים בבטן הספינה ומצפים לבאות. בלילה ירד אלינו מישהו ואמר לנו ללבוש חליפות ועניבות וללכת אחריו ולא להוציא הגה מפינו. לשואל נשיב שבאנו מאפריקה.

פעילותנו באיטליה נמשכה זמן רב ובמהלכה התרשמתי יותר מכל מאישיותו הייחודית והמיוחדת של יהודה ארזי. מאיטליה עברנו דרך אוסטריה והונגריה לצ'כוסלובקיה.

הבריחה מצ'כוסלובקיה 1945 – 1946

Displaced Persons (ובקיצור D.P.) היה הכינוי הטכני למיליוני בני-אדם שנעקרו מארצם בימי המלחמה, ו־Repatriation כונה המבצע שנועד להחזיר את העקורים אל מולדתם, זה המבצע ששלטונות הכיבוש של ארה"ב ושל בעלות-בריתה באירופה ראו בו צורך ראשון בתום המלחמה. לטיפול בכל בעיות הפליטים הקימו את סוכנות הסעד והסיוע "אונרר"א.

בין כל אלה שאמורים היו לשוב אל ארץ מגוריהם היו גם ניצולים יהודים, אלא שליהודים לא היה עוד דבר להיאחז בו ולחדש את חייהם במקום שחשבו אותו למולדתם. לא בני משפחה, לא ידידים, לא בית, לא רכוש, לא עסק ולא פרנסה. היטלר מת, אבל האנטישמיות לא מתה עמו. דווקא בפולין, הונגריה וסלובקיה, שגם עמיהן שלהן היו טרף להיטלר, הוסיפה שנאת ישראל להשתולל. נראה שבפולין לבדה נרצחו בשנה הראשונה שלאחר המלחמה כאלף יהודים, רובם אנשים שבאו לתבוע את רכושם שנגזל במלחמה. בארצות שכבר כונן בהן המשטר הקומוניסטי, כגון רומניה, אמנם לא נפרעו פרעות ביהודים, אבל עקב דיכוי המעמד הבינוני נהרס מעמדם הכלכלי. ליהודי ששב אל ארץ-מוצאו, וביחוד יהודי ששב אל פולין, אל סלובקיה או אל הונגריה נותר לעשות אחת משתיים: או להיות חבר פעיל במפלגה הקומוניסטית המוקמת בארצו ולייחל למשרה במנגנון הממשלתי החדש (את זאת יכול היה לעשות יהודי צעיר ומשכיל בלבד) או להיכנס בעסקי השוק השחור ולעשות כסף עד שיימצא מקור פרנסה אחר (המצב הכלכלי המעורער, השער הנמוך של הדולר הרשמי, לעומת שערו בשוק השחור, המחסור הגדול במוצרי צריכה והאינפלציה הדוהרת – כל אלה היו קרקע פורייה לצמיחת שוק שחור במטבע-חוץ, בסיגריות, במשקאות חריפים, בבדים, בזהב וביהלומים, ועד מהרה השתלטו היהודים על העסקים האלה, אלא שעקב-כך גדלה השנאה ששנאו אותם האזרחים והשלטונות החדשים כאחד). גם לברוח ולחפש רווח והצלה במקום אחר יכול היהודי, ובסופו של דבר בחרו הרוב בדרך הזאת, לעתים

לאחר שניסו את שתי הדרכים האחרות

הבריחה מפולין

עד בימי המלחמה החלה הבריחה מפולין, והיא נסתייעה בקשריהם של הפרטיזנים ואנשי המחתרת וביחמתם של ראשי תנועות הנוער החלוציות. כאשר כפשע בינך ובין המוות אין הגבול מהווה מכשול. ב־1944, בזמן שהתחילו ערי פולניה משתחררות מן הכובש הנאצי, חיפשו ראשי התנועות החלוציות דרכים אל רומניה, וממנה אל ארץ־ישראל, ומשהופיעו אנשי הבריגדה הראשונים בגרמניה ובאיטליה ונקשרו אתם קשרים, פנו רוב הבורחים מפולניה אל גרמניה ואל איטליה.

צ'כיה – פרשת-דרכים

צ'כוסלובקיה החדשה גבלה ממזרח ומצפון ברוסיה הסובייטית ובפולין, מדרום – בהונגריה ובאוסטריה, וממערב – בגרמניה המזרחית ובגרמניה המערבית (בגרמניה המערבית היו צבאות הכיבוש של בעלות־הברית, וצבא ארה"ב בראשם). מן הבחינה הגאוגרפית נצבה אפוא צ'כיה בתווך, בין שני קצוות פוליטיים, בין מדינות מזרח אירופה – פולין ורוסיה, ארצות היציאה של היהודים – לבין מדינות מערב אירופה ודרומה – גרמניה, אוסטריה ואיטליה, ארצות הקליטה הארעית של היהודים. נקדים כאן מאוחר למוקדם ונאמר שכיוון שנפתח ליהודים פתח להיכנס אל צ'כיה מן המזרח נפתח להם פתח לעזוב את הארצות שמאחורי מסך הברזל ולצאת אל המערב. הידיעה הזאת עשתה לה כנפיים והגיעה אל מקומות נידחים ברחבי רוסיה – אל טשקנט ואל סיביר ואל שאר המקומות המרוחקים שהיהודים ברחו אליהם בימי המלחמה – וכדי להיכנס אל צ'כיה ולצאת ממנה אל מערב אירופה ואל דרומה היו היהודים מוכנים ומזומנים לחזור מיד אל פולין. בפתיחת הגבול שבין צ'כיה לפולין מזה, ובין צ'כיה לגרמניה ולאוסטריה מזה היתה תלויה אפוא כל תנועת ההגירה של היהודים ממזרח למערב, צ'כוסלובקיה היתה למנגנון הוויסות של נהירת היהודים בנתיבים של אלפי קילומטרים, מגבול סיביר ועד מינכן ובארי.

המשטר הפוליטי בצ'כוסלובקיה בשנות 1945-1946

כשנפגשו רחולט צ'רצ'יל, וסטלין בטהרן הסכימו בעל־פה שלאחר המלחמה תעבור

צ'כוסלובקיה – כמו פולין, והונגריה ורומניה ובולגריה ויוגוסלביה – לתחום ההשפעה של הסובייטים. אלא שלבנש, ראש הממשלה הגולה של צ'כיה בלונדון, לא נמסרה ההחלטה והוא הוסיף להאמין בצ'כוסלובקיה משוחררת ועצמאית שיישמר בה שיווי משקל פוליטי בין מזרח למערב. עוד בימי המלחמה נסע בנש, שהיה מקובל על המערב, מלונדון אל רוסיה להציע ברית-ידידות לסטלין כדי לקדם את "שיווי המשקל". הוא האמין כנראה שסטלין יכבד את העצמאות של בעל ברית שבא אליו מרצונו החופשי. ב-1945 הוקמה בצ'כוסלובקיה ממשלה זמנית של מפלגה הקומוניסטית היתה בה השפעה מכרעת. לפני המלחמה לא היתה המפלגה הקומוניסטית אלא מפלגת אופוזיציה קטנה ולא חשובה, ואילו עכשיו התחילה לשלוט בצבא, במשטרה, בענייני פנים, בתעמולה ובחינוך, ומלבדה אושרה פעילותן של שתי מפלגות בלבד: המפלגה הסוציאלי-דמוקרטית והמפלגה הסוציאליסטית-לאומית (זו מפלגתו של בנש, שהיה לנשיא).

בעצם יכול היה הצבא של הגנרל האמריקני פאטון לכבוש את פראג מידי הגרמנים, אבל לפי בקשת הרוסים נעצר צבא ארה"ב סמוך לקרלובי-זארי ולקו פילזן – בדיוביצה, ולא עזרו כאן תחנוניהם של הצ'כים שבקשו מהגנרל להתקדם ולשחרר את פראג מהגרמנים. ב-5 במאי 1945 החלה התקוממות כללית של תושבי פראג נגד הגרמנים. ב-8 במאי נכנע המפקד של העיר לפני התושבים, ולאחר יום אחד הגיעו צבאות בריה"מ לפראג.

חיילי ברית-המועצות, שעברו בסלובקיה ובצ'כיה בקיץ 1945 נהגו בתושבים כאילו הם אויבים, וכיוון שהפקיעו מידיהם כל מה שנדרש להם – מכלי-רכב ועד יבולים – הבינו הצ'כים שהדרך האחת והיחידה להציל את רכושם היא להצטרף אל המפלגה הקומוניסטית. כך עשו גם בעלי המקצועות החופשיים, הסוחרים והספקים שעד כה שירתו את הגרמנים, וגם חברים לשעבר במפלגות הימין. "ל'וועדים הלאומיים" המקומיים שהוקמו בצ'כיה נבחרו יושבי-ראש קומוניסטים. בדצמבר 1945 יצאו צבאות ארה"ב ובריה"מ מצ'כיה.

השלטון החדש היה קואליציה של שלוש המפלגות שנזכרו לעיל, ולמזלנו הופקדו המשרדים החשובים לענייננו, כגון משרד החוץ ומשרד הרווחה, בידי שרים לא קומוניסטים. בעצם עד המהפך הפוליטי מ-1948 לא היה המשטר בצ'כיה טוטליטרי. במפלגה הקומוניסטית לא היתה סקציה של יהודים והיהודים אף לא התארגנו במסגרות קומוניסטיות נפרדות. הנשיא בנש ושר-החוץ יאן מאסאריק (בנו של תומס מאסאריק, הנשיא שייסד את רפובליקת צ'כוסלובקיה לאחר מלחמת העולם הראשונה) נהגו פתיחות והבנה רבה בבעיית היהודים ובציונות, ויאן מאסאריק אף היה המדינאי הראשון בעולם שנתן ביטוי נרגש בעצרת האו"ם לאסון שפקד את העם היהודי בימי המלחמה. האנטישמיות הפרועה היתה זרה לצ'כים, שלעומת העמים הסלביים השכנים,

לרבות הסלובקים שבמזרח המדינה, נהגו סובלנות בזרים. לפני המלחמה ישבו ברפובליקה של צ'כוסלובקיה כ-356,000 יהודים, מהם כ-122,000 יהודים בצ'כיה ובמוראביה, והשאר בסלובקיה ובקרפאטורוס. לאחר המלחמה (ב-1948) נותרו בצ'כיה ובמוראביה כ-18,000 יהודים – ובהם יהודי קרפאטורוס, שנמלטו לשם ובסלובקיה נמנו עוד כ-24,000 יהודים. מהיום שהגרמנים כבשו את צ'כיה ועד סוף 1941 – כאשר הוקם הגיטו בטרזין והיה לתחנת המעבר של יהודי צ'כיה אל מחנות ההשמדה – הצליחו להימלט כ-26,000 מיהודי צ'כיה אל ארץ ישראל, אל ארה"ב ואל דרום אמריקה. כ-74,000 יהודים ואולי אף יותר הועברו אל טרזין, וכ-80% מהם נשלחו משם אל מחנות ההשמדה. לפי הנתונים של שלטונות צ'כיה הושמדו בכל מחנות ההשמדה 77,297 יהודי צ'כיה ומוראביה. היהודים המעטים ששרדו מן השואה וישבו אל מקומות מגוריהם בצ'כיה ובמוראביה היו טרודים לאחר המלחמה בענייניהם שלהם, ובייחוד בהשבת רכושם. עדיין היו שרויים בהלם מוראות ההשמדה בשואה ואובדן בני משפחותיהם. הם לא שמשו חומר אנושי מתאים לפעולת הבריחה בצ'כיה.

השלב הראשון – מהתרת הבריחה בצ'כיה

כמין אנקדוטה על תחילת הבריחה של היהודים מפולין אל גרמניה דרך צ'כיה סיפר לי קצין-הקישור של שלטונות צ'כיה לצבא האמריקאי. הקצין, בן למשפחת אצילים בעל אילן-יוחסין בהיסטוריה הצ'כית, היה מוסמך, בתוקף תפקידו, להמליץ לפני צבאות הכיבוש על מתן אישור לרפאטריאציה בגרמניה, באזור שבשליטת האמריקנים. והנה זמן קצר לאחר שנכנסה לתוקפה שביתת הנשק בא אל הקצין הזה יהודי אחד שמלבושו – מעיל-עור ארוך, ומגפיים – ניכר בו שיהודי מפולין הוא, וביקש המלצה "לשוב" אל גרמניה. תעודות לא היו לו. וכך תיאר לי הקצין את שיחתם: "איך בין פין היידלברג" (אני מהיידלברג), אמר היהודי לקצין בידיש. "בגרמנית אומרים פון היידלברג" – תיקן אותו הקצין "כדי שאשתכנע שאתה מהיידלברג" – ממשיך הקצין, "תאמר לי, בבקשה, מהו צבעם האופייני של הבתים בהיידלברג?" "לבן", אמר לו היהודי, ובלבו אמר מן הסתם: שאלה טיפשית של גוי טיפש. "אבל הרי היידלברג ידועה באבן הוורודה שלה", אמר לו הקצין, "אולי שכחת. אשאל אותך עוד שאלה. מהו הבניין המפורסם ביותר בהיידלברג?" "בניין הכנסייה" מנחש היהודי. "לא. בניין האוניברסיטה! אילו ידעת את התשובות, הייתי נותן לך את האישור המבוקש." יצא היהודי ממשרדו של הקצין, ודעתו נחושה לשוב לשם מוכן לבחינה על היידלברג בספריית הקהילה היהודית בפראג פתחו לפניו אנציקלופדיה גדולה, וכיוון שלמד את הערך "היידלברג",

שב והתייצב לפני הקצין ודקלם לפניו את תולדות העיר מזמן שנוסדה ועד פרטי פרטים, כגון שטח השיפוט של העיר והרכב תעשייתה. הקצין עמד בדיבורו ונתן ליהודי המלצה לעבור אל גרמניה. כבר למחרת היום התמלא משרדו של הקצין יהודים מפולין המבקשים "לשוב" אל גרמניה, וכשהקצין ראה שאין האמריקנים מערימים קשיים בענין הזה, הוא מוסיף ומנפיק אישורים ל"עקורים" מגרמניה, ואולי יש בה באנקדוטה הזאת שמץ של אמת אשר לראשיתה של יציאה ספונטנית ולא מאורגנת של אנשים בודדים.

כשבאתי אל פראג נוכחתי לדעת שהקדים אותי שם חבר קיבוץ אחד למרות שלפני יציאתי לא נאמר לי דבר על הימצאותו שם או על תוכנית לשלוח שליח נוסף. כבר הוא מנצח על הבריחה שהתארגנה במסווה של הג'וינט אשר נתן לה את חסותו, בידיו קופת הבריחה, ומנהל הג'וינט בפראג, יהודי אמריקאי, אף העמיד לרשותו את משרדי הג'וינט בעיר ואיפשר להשתמש בשמו של הג'וינט בכל פעולות הבריחה. לא ייפלא אפוא שהשליח לא שש לקראתי. כשביקשתי ממנו להציג אותי לפני מנהל הג'וינט, הציג אותי בתור "חבר מן הארץ" ולא הזכיר את תפקידי בבריחה. כשביקשתי לשמוע מפיו על הנעשה, פטר אותי ב"קודם כול תסתדר, תמצא לך דירה, תשיג לך ניירות, ואחר-כך נשוחח". הבנתי מיד שאין כאן סיכוי לשיתוף פעולה וכשם שאין בדעתי כאיש "המוסד" למלא את חובתו הקולגיאלית הראשונה ולסייע לי "להסתדר" במקום, כך אין בדעתי להכניס אותי בסוד העניינים.

לא הניירות ולא הדירה – הם העיקר כאן, אלא הידיעות על הנעשה בגבול, אמרתי בלבי, אחרי השיחה המאכזבת עמו, קמתי ונסעתי אל העיר נאכוד, שבגבול פולין, שהבורחים נכנסים בה אל צ'כיה. ביום חורף נאה לפני הצהריים באתי אל נאכוד, אך כיוון שירדתי מן הרכבת מיד נתתי את דעתי על המעשה הפזיז שעשיתי. הלוא אין לי כל כתובת ללכת אליה, חרים ברחוב אי-אפשר לשאול שאלות שעניינן פעילות מחתרתית שכזו. הסתובבתי אפוא בלא תכלית בכיכר העיר, ולבסוף נכנסתי אל בית קפה אחד. המקום נראה ריק מאדם. הזמנתי לי כוס בירה, ופיללתי שאצליח לקשור שיחה עם המלצר, אבל הוא הסתלק לו קודם שהספקתי לפצות פה. פתאום ראיתי שבפינת בית-הקפה, מאחורי עמוד, יושב לו איש אחד, בעל-מלאכה או איכר, לפי מראהו, וכותב. במצוקתי תליתי בו את עיני והמתנתי שיזקוף את עיניו ויקשור עמי מבט וכשראה אותי סוף-סוף הרמתי את כוס הבירה בתנועה של ברכה, והוא החזיר לי ברכה בהרמת כוס אף הוא. לא עבר זמן רב וכבר היינו יושבים אל שולחן אחד ומשוחחים. "אני מורה לשפות בגימנסיה", עניתי לשאלותיו (ואכן הייתי מורה לשפות לפי השכלתי הפורמלית) "מיד עלה על דעתי שהאדון משכיל." אמר לי בשמחה, והתחיל מספר לי על עצמו. בימי המלחמה היה נגר (או סנדלר, איני זוכר אל-נכון).

ומיד לאחר המלחמה הצטרף אל "המפלגה" (המפלגה הקומוניסטית כמובן) וקיבל תפקיד בשירותי הביטחון שבעירו. כחודש לפני פגישתנו העבירו אותו אל המטה בפראג ומיד הטילו עליו לצאת אל נאכוד ולבדוק מה נעשה בגבול. "יהודים או יוונים עוברים כאן מפולין אל צ'כיה", אמר לי. זה לו שבועיים שהוא אוסף ידיעות ועכשיו עליו לחבר את הדו"ח, אלא שהוא מתקשה בכתיבתו, סגונו אינו מלומד דיו לעשות רושם טוב על הממונים החדשים. קודם שסיים דבריו התנדבתי לעזור לו לערוך את הדוח, ומיד ניגשתי לעבודה. בשעת עריכת הלשון והסגנון שידלתי אותו להכניס כמה תיקונים בתוכן הדברים, ונמצא שגם לענייננו שלנו עשיתי. שתינו עוד כוס בירה, ונפרדנו לשלום.

מבית-הקפה הלכתי הישר אל הגבול. פניתי אל מֶרְכַּז הבריחה בשמו, ולאחר שהצגתי את עצמי "שליח ההגנה" שאלתי שאלות של בקי בעניינים וחזרתי אל פראג במצב רוח מרומם. לבי אמר לי שמכאן ואילך לא יעמוד עוד איש בדרכי.

נוסף לשני השליחים של "הבריחה" בפראג היה שליח נוסף בברטיסלבה, בירת סלובקיה הסמוכה לאוסטריה שדרכה יצאו היהודים לווינה. כמובן שהיציאה מצ'כיה היתה קלה מן הכניסה אליה, ולשליח שם היה פנאי לבוא מפעם לפעם אל פראג כשלמדתי את המצב, הצעתי ששלושתנו נקים בינינו "ועדה מתאמת" של שליחים ושהשליח בברטיסלבה ירכז אותה – כדי לרכוש לי בעל-ברית – הצעתי נתקבלה, אך הוועדה לא הופעלה כי במהרה התברר לי שאין לי צורך בה לשם כניסה ממשית לתפקיד – כמרכז "הבריחה".

"היוונים"

בימים ההם היו עדיין בפולין שבויי מלחמה ועובדי עבודת-כפייה לשעבר מבני-עמים שונים, ואנשי "הבריחה" בפולין שהיו מנוסים בפעולות מחתרת עוד מימי המרד בגיטאות, ביקשו להיבנות מזכותם של העקורים האלה לרפאטריאציה. מיד החלו אפוא מכינים ליהודי פולין תעודות רפאטריאציה של "יוונים" – הלא היוונים מולדתם בדרום-אירופה, זה כיוון הבריחה, ושפתם אינה ידועה לפולנים. וכך היו חברי תנועות נוער חלוציות מיהודי פולניה (רובם פליטי מחנות ופרטיזנים שהתנועה לא היתה לחלק מהם אלא מסגרת ארגונית ליציאה מפולין). לפי מושגי אנשי "הבריחה" כל שם יווני חייב להסתיים ב-אוס. וכך אפשר היה למצוא בתעודות "יוונים" בשמות כגון: אלכסנדרוס יום-כיפורוס, יום-טובוס, נשקינוס בתוחוס וכד'. התעודה הודפסה על נייר ורוד זול, ומתחת השמות היוונים התנוססה חותמת גדולה של הקונסוליה הצ'כוסלובקית בקאטוביץ', היא ויזת הכניסה אל צ'כיה. כל-כך היו מורגלים שוטר

הגבול בתעודות האלה עד שפעם אחת – כך סיפר לי אנטק צוקרמן – גירשו מעל פניהם קבוצה של יוונים אמיתיים, בעלי תעודות רפאטריאציה אמיתיות, (נייר לבן קטן חתום בחותמת קטנה של הקונסוליה הצ'כוסלובקית). העוברים נתבקשו שלא להשיב על שאלות השוטרים, ולמלמל כמה מלות תפילה בעברית כדי להראות "שליטה ביוונית"... בנאכוד רוכזו הבאים במחנה קטן, ואחר־כך הועלו על הרכבת אל פראג. את הוצאות הנסיעה – כך סברו ואמרו הכול – תשלם אונרר"א לממשלת צ'כוסלובקיה. (אלא שבמטה אונרר"א בניו־יורק לא ידעו על כך דבר). ונמצא שבינתיים נסעו חינום. פקחי הרכבת מילאו טפסים על כל קבוצת נוסעים ושלחו אותם אל משרד התחבורה בפראג.

נפתרו אפוא בעיית הכניסה אל צ'כיה ובעיית כיסוי הוצאות הנסיעה אל פראג, ועכשיו עמדו לפני אנשי הבריחה עוד שתי בעיות: האחת – מניין יקחו מזון לנוסעים, בימים ההם שרר משטר צנע חמור בצ'כיה. ואפילו הלחם נמכר לפי תלושים לאזרחי המדינה בלבד. הישועה באה מחברת צדקה קתולית ידועה ("קריטאס"). אחד מאנשי "הבריחה" – בחור שומר מצוות, קשר קשרים טובים עם נציגי הארגון הזה, וקיבל מהם מדי יום ביומו חבילות־מזון מיובאות, ארוחות יפה, ובהן נקניק, שוקולד, לחם, גבינות ועוד. החבילות האלה כלכלו והזינו את ה"יוונים" שלנו עד שיצאו מצ'כיה. נראה שנציגי הארגון שמחו שיש להם פתרון קל ונוח לחלוקת המזון ללא טרחה רבה מצדם.

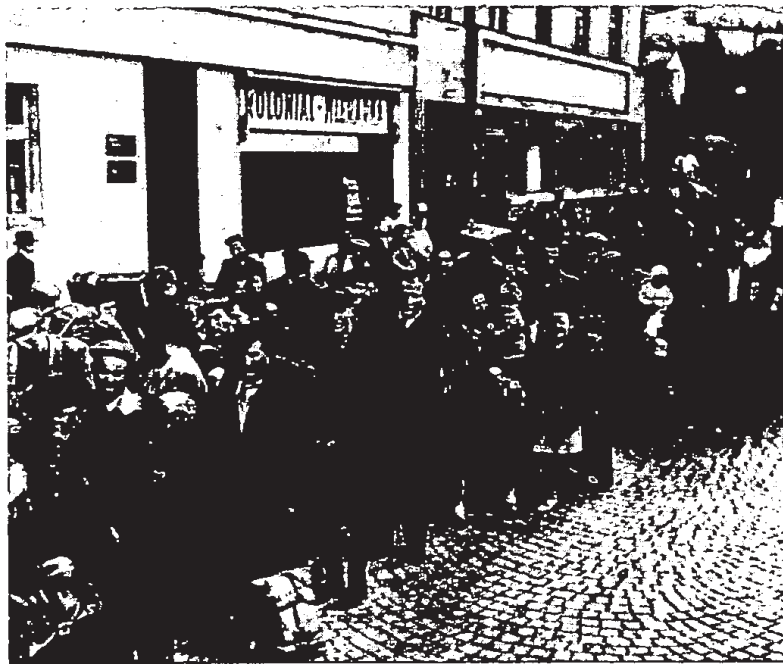
מחכים לרכבת

הבעיה האחרת היתה איך לצאת מצ'כיה ולהיכנס אל גרמניה. כשבאו אל פראג הסירו העוברים את "יונותם" מעליהם ושבו והיו ליהודים פולנים שנוסעים אל גבולה המערבי של צ'כיה, הוא גבול אזור הכיבוש האמריקני בגרמניה. בעיירת הגבול אש ובכמה מקומות סמוכים אליה הוקמו מוקדי בריחה, ובמוקדים האלה הוצבו כחצי-תריסר עד תריסר בחורים מיהודי פולין עצמה. הבחורים האלה – פרטיזנים וניצולי מחנות שבזכות זריזותם ותושייתם וכשרם להסתגל לכל מצב נותרו בחיים, ומחמת סבלם הרב נתחשלו ונתכשרו לעשות כל עבודה קשה, הם גיבוריה האמיתיים של ראשית הבריחה מצ'כיה אל גרמניה, גבורי הבריחה במחתרת.

הבחורים האלה היו מוליכים בלילות, בשבילים נסתרים קבוצה קבוצה של פליטים, אל גרמניה, ילדים וחולים על גבם ומזוודות ותרמילים של זקנים וחלשים בידיהם. בתוך זמן קצר למדו צ'כית ומעט אנגלית, התמצאו בסבך ההוראות הביורוקרטיות של הצ'כים ושל האמריקנים כאחד, הכירו את עולם המושגים וההשקפות של החיילים וידעו איך לקנות את לבם ולהטות את דעתם. עם חיילי משמרות הגבול של הצבא האמריקני קשרו עד מהרה קשרי ידידות, ובמשך הזמן הצליחו לשדל אותם בדברים וגם בסיגריות ובמשקאות, להתיר לפליטים לעבור. מלאכה לא קלה היתה מלאכת השידול הזאת, שכן המשמרות היו מתחלפים לעתים קרובות ורבים מן החיילים דבקו בהוראה מפורשת למנוע את מעבר הפליטים. באש הצטיינה במיוחד בחורה אחת מרים פריד שמה, ועד מהרה היתה למפקדת מוקד הבריחה במקום. לאחר זמן גם היינו שולחים אותה מפעם לפעם אל פאריז להעביר לנו משם כסף על גופה. בין העוברים מצ'כיה אל גרמניה היו גם מבריחים יהודים, שניצלו את דרכי הבריחה שלנו לצורכי פרנסתם. בדרך-כלל היה קשה להבדיל בינם ובין היהודים הבורחים, שגם בכיסיהם נמצאו דולרים שקבלו בתמורה על רכושם, אבל כשהיו המבריחים האלה נתפסים בגבול היו נגרמות לנו צרות צרורות מן המוכסים, ולא ייפלא אפוא שבחורי "הבריחה" היו מכים מכות הגונות את מי שפניהם היו זכורות להם מהעברות קודמות. כ-40 עד 80 איש היו עוברים כמעט יום-יום או לילה-לילה בדרכי המחתרת האלה. אל גרמניה, אבל מספרים אלה היו כטיפה בים העקורים.

כששבתי מנאכוד אל פראג סידרה לי תנועת "מכבי הצעיר" ניירות, קיבלתי תלושים ופנקס עבודה, נרשמתי במשטרה בשם אחר, שכרתי לי שתי דירות (בשני שמות) ופתחתי במשא-ומתן עם השליח שבמקום על חלוקת התפקידים בינינו. תחילה מסר לידי את הפיקוח על הגבולות והשאיר בידי את הקשרים עם הג'וינט ואת קופת הבריחה, אבל לאחר זמן קצר התחלף המנהל האמריקאי של הג'וינט, ידידו של השליח, ועקב חיכוך בין השליח לעובד אחר נמסרה גם הקופה לידי, כעבור זמן קצר פרש השליח מן הפעולה.

פעולת הבריחה באירופה התנהלה לפי שיטת העבודה של "המוסד" – שיטה של

בריחה לגאלית. הולכים מהגבול לרכבת

רכבת מיוחדת עבור ילדים

דצנטרליזציה. בכל ארץ וארץ היה שליח הבריחה אדון לעצמו ופעל לפי הבנתו שלו. "המוסדות הלאומיים" היו עסוקים בעת ההיא במאבק המדיני עם הבריטים, והאחריות לבריחה הוטלה כולה על שכמם של שליחי "המוסד". אמנם באביב ביקר באזור הבריחה ראש מחלקת העלייה של הסוכנות היהודית, אליהו דובקין, וכינס בבריטיסלבה את השליחים ומינה בעקבות הדיון את מרדכי סורקיס, איש הבריגדה, למרכז "הבריחה" באירופה, אבל גם המינוי הזה לא היה בו כדי לשנות את שיטות הפעולה. בגלל התנאים השונים בכל מקום ומקום היתה הדצנטרליזציה מחויבת-המציאות.

נקודת-האור הגדולה בפעולתנו היה הג'וינט. ארגון העזרה הזה של יהודי ארה"ב, שהוקם עוד בימי מלחמת העולם הראשונה, היה משוחרר מכבלי הביורוקרטיה הכובלים מוסדות למיניהם והיה פורש את חסותו על כל פעולה שעשינו. הג'וינט העמיד לרשות "הבריחה" תקציב, משרדים, ומכוניות ובשליחי "הבריחה" ראה עובדים שלו, אך לא התערב במעשיהם. נראה שכל מוסד ציוני רשמי (ואני הכרתי כמה מוסדות ציוניים מעבודתי בהם לאחר שובי ארצה) היה נמנע מלקבל עליו את הסיכונים שקיבל עליו הג'וינט מתוך ראייה רחבה ומתוך נדיבות מלבד נציגי הג'וינט, היה בפראג איש אחד, סלמנוביץ שמו, שייצג את "הוועד הבינלאומי לענייני הפליטים" – ארגון בין-לאומי שקם בהמלצת ועידה בין-לאומית לענייני הפליטים. אחרי היכרות בינינו נתן לי הנציג הזה את נייר-המכתבים ואת החותמת של הארגון לעשות בהם כרצוני.

הצ'כים נתקשו להבחין בין המוסדות הזרים לשמותיהם – שגרירות ארה"ב, אונרר"א, הג'וינט והוועד הבינלאומי לענייני הפליטים – ולפעמים הפקנו תועלת מאי-התמצאותם. פעם אחת ביקשתי להיפגש באופן דחוף עם פקיד בכיר במשרד הפנים הצ'כי כדי לשחרר מבית המעצר שליח שקנה בצ'כיה כלי-נשיפה לתזמורת המוכסים עצרו אותו בגבול בעוון הברחה. לשוער המשרד אמרתי שאני בא בשם הג'וינט האמריקני. מיהר השוער אל הפקיד והודיע לו ששגריר ארצות-הברית בא לראותו, וכיוון ששמע זאת הפקיד מיד שילח את היושבים בחדרו, ויצא לקראתי מבוהל ונרגש. משרד הפנים בצ'כיה השתייך אל המפלגה הקומוניסטית, הפקיד מסתכן בעצם הפגישה עם שגריר ארה"ב בלי הוראה מהמונה, וכשאמרתי לפקיד שאיני השגריר, נגולה אבן מעל לבו ומרוב שמחה אמר לי שיעשה כמיטב יכולתו למלא אחרי בקשותי.

מכוניותינו, בעלות התוויות הכתובות אנגלית הקנו לנו מעמד כמעט אקסטריטוריאלי, אבל, על דרך הפראדוקס, יכול כל פקיד זוטר – שוטר או בלש ואפילו כרטיסן רכבת – לגרום לנו צרות צרורות בעיסוקנו, כי בתור ג'וינט חייבים היינו להצטמצם בסעד ולא בעיסוקים בהם הם נתקלו בנו. בוקר אחד התעוררתי בחדרי השכור, והנה יושב לו גבר זר סמוך למיטתי. כמאלה נשלחה ידי אל השידה, אבל קודם שהנחתי את ידי על האקדח, הראה לי האיש תעודת בלש ואמר לי באדיבות:

"לא רציתי להעיר אותך משנתך וחיכיתי שתתעורר." עוד אני שוכב על מיטתי והוא יושב לצדי כרופא המבקר חולה, התחיל חוקר אותי ושאל אותי שאלות משאלות שונות. כל-כך שונה השאלה האחת מחברתה עד שאני מתקשה לנחש מה מכל הדברים הלא-חוקיים שעשיתי עומד כאן לחקירה. פתאום הוא שואל אותי שאלה מה אכלתי אתמול לארוחת-הצהריים, איזה תחכום מצדו כדי לבלבל אותי ולהסיח את דעתי מן העיקר – אני מהרהר בליבי, אבל בשום פנים איני מצליח להיזכר מה אכלתי אתמול על שולחנה של בעלת-הבית, ואני מתנצל. חסל סדר החקירה. אין זאת אלא שבעלת-הבית שלי חשודה שקנתה עופות בשוק-השחור, ואני שאיני זוכר מה הגישה לי לאכול הצלתי אותה מצרה.

יום אחד נודע לי שמשטרת הגבולות בנאכד פנתה אל הקונסוליה היוונית בפראג וביקשה לשלוח מתרגם אל הגבול, לסייע לשוטרים לחקור את היוונים הרבים העוברים מפולין אל צ'כיה. מיד טלפנתי אל הקונסוליה היוונית, הפעם בשם אונרד"א, ואמרתי שהארגון נתבקש להסיע את המתרגם אל הגבול, כי גם חבר הארגון הזמן לבוא לשם. משנתקבלה המחווה ברצון ביקשנו מאונרד"א להשאיל לנו (לג'וינט) מכוניות באמתלה שהמכוניות שלנו במוסך. בשעות אחרי-הצהריים של יום חורף סוער הסעתי את המתרגם אל נאכד והכול כדי להשהות את בואו אל הגבול ביום אחד לפחות, ובינתיים לעמוד על טיבו ולטכס עצה. היווני היה איש פשוט, פקיד טכני בקונסוליה, בעל ידיעה מוגבלת באנגלית והיה קשה לדובב אותו.

בנאכד בחרתי לנו מלון קטן, שנודע בארוחה הדשנה המוגשת בו, ארוחה ממטעמי השוק השחור. מלבדנו לא היו אורחים במלון, החשמל לא פעל, ולמראה הפרוזדורים הצרים והתקרות הנמוכות היה דומה עלינו המלון בליל הסערה הזה כסירה רדופה שדים ורוחות. בשעת הארוחה, בין משקה למשקה, הכנסתי בלבו של היווני שלעתיים קרובות מתחוללים בגבול קרבות-יריות: הצבא הקומוניסטי הפולני רודף אחרי כנופיות של הצבא הפולני הפאשיסטי, והכנופיות חודרות אל שטח צ'כיה. קיצורו של דבר: שליחותנו מסוכנת מאוד. פתאום, כמו נחלצו השמים לעזרתי, נשמעו כמה רעמים רחוקים. "מה זה?" שאל אותי בבהלה. "כנראה הקרבות בגבול", אמרתי לו בשלוות-נפש (והרהרתי ביהודה ארזי). אחר-כך אמרתי לו שגם אני איני מבקש להסתכן וללכת אל הגבול, ואולי ראוי לנו שנחפש דרך להתחמק מן השליחות הזאת. היווני שמן הפחד ומן היין נתבלבלה עליו דעתו, הציע מיד שנשוב אל פראג ושנדיע שם שהעבודה נעשתה ורק ביקש וחזר וביקש שאשמור סודנו זה. בבוקר שבנו אל פראג. מאז לא שמעתי עוד על הצורך במתרגם מיוונית בגבול.

ואולם עד אותה שעה כבר היה ברור שימיה של "תחבולת היוונים" ספורים, ועל-כל-פנים אין בה משום שיטה להציל את שרידי עמנו. שבו ועלו החששות שמא הבריטים יודעים עלינו ועל מעשינו. זמן קצר מאד לאחר הדברים האלה באה אזהרה

ברורה. אחד מאנשי "הבריחה" נכנס אל חדרי ובפנים חתומות הודיע לי שאדם זר, היודע את שמי, מבקש לראות אותי. שמי האמיתי לא היה ידוע אלא לאנשי שלומנו. בחר בלונדי, בעל תווי־פנים סלאבים־צ'כים, הניח על שולחני בלי אומר דברים תעודת רפאטריאציה של יוונים מתוצרת הבריחה בפולין, ושאל אותי בחיוך אם אני מכיר את המסמך הזה. משלא השבתי לו, אמר לי: "הלא אתה יודע צ'כית יפה. הבט בחותמת הקונסוליה שלנו, הרי יש בה שגיאת כתיב. הבט באריה, סמלה של צ'כיה, הרי חסרים בזנבו שני הקצוות המסמלים את כוח־הגברא שלו, הבט נא בטיב הנייר, הרי ממשלת צ'כוסלובקיה עדיין אין ידה משגת נייר משובח מזה, לא כן?" משסיים את דבריו הציג לפני תעודה של שירות ביטחון הפנים של צ'כיה. כבר ראיתי את עצמי מובל כבול באזיקים, לעיני חברי לעבודה, היישר אל בית־הכלא. "זוכר אני אותך עוד מלפני המלחמה," הוסיף ואמר לי, "באת אל עירנו להרצות לפנינו, חברי "המכבי הצעיר" ... אני בא להזהיר אותך, עליכם לחדול מיד מן העסק הזה, אתה מבין?" הבינותי, אך לא היה ברור לי אם מיוזמתו שלו בא או לפי פקודה. עד שאני מהרהר בפשר דבריו הסתלק לו האיש מן החדר.

צ'ארטר לבריחה

מכאן ואילך נשתלשלו האירועים במהירות. גם בפולין "הנייר היווני" ירד מהפרק. מאז שיחרורה היתה בפולין למעשה מלחמת אזרחים בין השמאל – הממשלה ובין הימין. פורמלית היתה גם שם קואליציה של כמה מפלגות אבל לכולם היה ברור שזהו משטר בו שולטים הקומוניסטים עושי דברם של הסובייטים. בעיני הפולנים – קומוניזם פירושו השתלטות הרוסים שהיו שנואים עליהם. הימין הפולני שהפך לטרוריסטי ליווה את מלחמתו במשטר בתעמולת שיטנה נגד היהודים. היהודים באמצעות המשטר משעבדים את העם הפולני וחיצי התעמולה הופנו נגד מספר יהודים שתפסו עמדות בשלטון החדש כהוכחה לטענה זו. לא היתה זו תופעה חדשה, אנטישמיות היתה נחלת שכבות רחבות, אם כי היו כמו בכל עם גם יוצאים מהכלל. באביב פשטה פתאום שמועה שאזור מסוים של פולין שנלקח מצ'כיה יוחזר לצ'כיה מיד והחלה נהירת היהודים לאותו אזור גבול, אך המאורע הקריטי היה הפוגרום בקיאלצה, עיירה פולנית. ביום 3.7.1946 נרצחו 41 יהודים ונפצעו למעלה מ־50 בסכינים וגרזינים על־ידי אוכלוסיה מקומית ובעזרת צבא ומשטרה שהצטרפו לפורעים. פוגרום זה שלא היה היחידי זכה להד עולמי. בעקבות הזעזוע שעורר המעשה גם בחוגי השלטון הפולני נרקם הסכם חשאי בין אנטק צוקרמן מנהיג מרד גטו ורשה ובין אנשי שירות הביטחון הפולני שיאפשר פתיחת גבולות לקבוצות מאורגנות לצ'כוסלובקיה. אנשי

"הבריחה" בפולין שדנו בדרכי ביצוע ההסכם החליטו שהעוברים יופנו למעברים נאכד ובראומוב בצ'כיה. בינתיים, התרכזו אלפי יהודים על גבולות פולין-צ'כיה בצפייה לבאות ובתקווה לפתיחת הגבולות.

אחרי ביקור איש שירות הביטחון הצ'כי הגיעה לפראג משלחת של אנשי "הבריחה" מפולין ובראשה שמעון, הוא איסר בן צבי, שהיה ראש שליחי "הבריחה" בפולין. שמעון דיווח על המצב החמור, תגבור משמרות בגבול, ועל-כך שלא פעם פותחים באש על קבוצות היהודים הנעות לקראת הגבול. ענין היוונים נגמר גם שם. אויבי המשטר החדש הקומוניסטי הם שרידי הצבא של גנרל אנדרס, אשר בעבר שיתף פעולה עם המערב, כעת ירדו אנשיו למחתרת והפכו לטחוריסטים והם עורכים פוגרומים ביהודים. אפשרויות הבריחה לצ'כיה פוחתות ובקרבת הגבול מצטופפים כעת בין 3000 ל-6000 יהודים בבתיים עזובים עם תרמיליהם ומצפים להודעת אנשי "הבריחה" לעבור את הגבול. אם לא תימשך היציאה מפולין, הדבר יודע גם ליהודים ממוצא פולני היושבים עדיין בברית המועצות, לפי הערכתם כ-120,000 נפש, והם יעדיפו להישאר שם מאשר לחזור לפולין. מטרת ביקורה של המשלחת בפראג למצוא מעברים סודיים נוספים ורבים ולפתח פעילות מחתרטית ענפה ביותר להברחת היהודים. היה שוני רב בין האווירה והתנאים בהם אנחנו עבדנו בפראג ותנאי עבודת "הבריחה" בפולין. הדבר בלט אפילו בצורה החיצונית. אנו, אנשי "הבריחה" בפראג, ישבנו כפקידים מהוגנים בחליפות ועניבות במשרדי הג'וינט, מוסד מכובד ומוכר, לידי שלושה טלפונים ובחדר השכן מזכירה לשירותי. השליחים מפולין באו במעילי עור כבדים של פרטיזנים, אקדחים תחת המעילים, נעלי עור גבוהות, כאילו יצאו זה עתה מהיערות. הופעתם, התנהגותם דרכי חשיבתם היו מין תערובת של אנשי פלמ"ח ופרטיזנים.

בתשובתי טענתי שלא ניתן עוד להמשיך בשיטה הקיימת. הממשלה הצ'כית משתלטת על העניינים ומנהיגה סדר במדינה. המשטרה סיימה את הגירוש של שלושה מיליון הגרמנים מהסודטים וידה פנויה לטפל בסוגי זרים אחרים ובנו בכלל זה. אנו נמצאים במעקב שלהם. רק לפני זמן מה ביקר אצלי איש שירותי ביטחון (נוסף על זה מהסיפור הקודם) והגיש לי תדפיס של דרשיח שניהלתי עם עובדינו בגבול וביקש לדעת פירוש שתי מלים המופיעות בשיחה: המלה העברית "גבול" והמלה "סטפאנים" (מלת כיסוי לדולרים לפי שמו של סטפאן ויז, מנהיג ציוני בארה"ב). עלינו לבנות את הבריחה על יסודות גלויים. בלתי אפשרי להציל עם שלם ולהעביר עשרות, ואולי מאות אלפים של בני אדם, בדרכי מחתרת עם ניירות מזוייפים ובתחבולות דומות. עלינו להתחיל בפעולות הסברה נרחבות כדי להשיג הסכמת הרשויות לכניסה לצ'כיה כי הרי כל פעולת המחתרת שלנו ידועה בלאו הכי. חברי המשלחת הפולנית לא הסכימו לדעתי, האשימו אותי בחיפוש אחרי נוחות וחוסר גמישות, ב"יקיות" (דביקות בגישה ליגליסטית) וחוסר הבנה למצוקתם. נפרדנו ללא סיכום תוך הרגשה קשה

בשני הצדדים. עד עתה היה המגע הישיר עם השלטונות הצ'כיים בדרג הבינוני ומעלה. כעת באתי למסקנה שצריך להגיע לדרגים בכירים יותר. פניתי לג'קובסון, מנהל הג'וינט בפראג והוא נענה מיד והתגייס לפעולת הסברה פוליטית בדרג הבכיר שכללה גם מפגש עם שר החוץ יאן מאסאריק. לג'וינט כספק דולרים לאוצר הצ'כי היה מעמד מכובד. לזכותנו עמדה העובדה שידענו לשמור על יחסים קורקטיים עם משרדי הממשלה אתם היינו במגע, גם כשהפעולה לא היתה חוקית.

ואז נפל דבר בצ'כיה – צ'ארטר לבריהה. ב-25.7.46 החליטה הממשלה הצ'כית החלטה מהפכנית ביחס לנושא זה שפורסמה רק כעבור כמה ימים. חזו תוכנה: הממשלה, לאחר ששמעה על פרטי הדו"ח של המיניסטרוני לטיפול סוציאלי על זרם הפליטים היהודים מפולין למדינה הצ'כוסלובקית, בגלל תקריות דמים ורדיפות בפולין, מצהירה בזאת: א. שהיא מטילה על המיניסטרוני לטיפול סוציאלי להגיש לפליטים אלה עזרה ראשונה. ב. שהיא מטילה על המיניסטרוני לטיפול סוציאלי לדאוג – בשיתוף פעולה עם שר הפנים – לאמצעי ביטחון הנחוצים, ביחוד מבחינת הקהילה, נגד אלמנטים בלתי רצויים ושינקטו בכל האמצעים שיבטיחו שכל הפליטים האלה ירוכזו במשך זמן שהותם הארעית בצ'כוסלובקיה במרכזים מיוחדים, באופן שלא יוכלו להתפזר בתוך האוכלוסיה המקומית ושלא ינסו להתישב באופן קבוע. ג. שהיא מטילה על שר החוץ ועל השר לטיפול סוציאלי לחקור ולהודיע בהקדם האפשרי מהי גישת ממשלת פולין לענין זה, ומה יחסה לשאר כוונותיה של ממשלת צ'כוסלובקיה, וכן מטילה היא עליו, במקרה וממשלת פולין לא תתנגד לכך, לפנות לארגון הבין-לאומי אונרר"א (סוכנות הסעד והתעסוקה של האו"ם) בדרישה שבמסגרת פעולתו למען ה"עקורים" ישלם גם את הוצאות החזקת הפליטים האלה, יספק מזונם וינקוט בצעדים מתאימים למען יוכלו לצאת את צ'כוסלובקיה בהקדם האפשרי. ד. שהיא מטילה על שר החוץ להתקשר עם באי כוח הארגונים היהודיים הבין-לאומיים ולדרוש שיתחייבו לתמוך בצעדים אלה ושייעשה על-ידי אונרר"א לטובת הפליטים הללו שבמידת האפשר ישפיעו על ממשלות בריטניה וארה"ב שיתנו לפליטים הללו את האפשרות לעזוב את צ'כוסלובקיה בהקדם האפשרי ולצאת לארצות שבהן יוכלו להתישב.

היתה זו החלטה שמעל ומעבר לכל ציפיותינו. היתה זו מין "הצהרת בלפור" ומתן צ'ארטר לבריהה על אדמת צ'כוסלובקיה ועוד מלווה בפנייה לממשלות אחרות ללכת בעקבותיה. הפנייה הייתה מופנית באופן קונקרטי לפולין, לבריטניה ולארה"ב. בריטניה קבלה כאן סטירת לחי גלויה כי ברור לכולם ש"הארץ בה היהודים יוכלו להתישב" היא ארץ-ישראל. ההחלטה לא פסחה על ארגונים יהודיים הנדרשים לסייע בביצוע והארגון המבצע את ההעברה הוא "הבריהה" שהיא חלק מהג'וינט, "ארגון יהודי בין-לאומי" כמזכר בהחלטה אתו יש לבוא בדברים. היה זה שינוי מצב מקצה לקצה. ממשלת פולין נתנה את הסכמתה לפנייה הצ'כית והגבולות נפתחו לרווחה. כולם היו

אופטימיים ושמחים, אך השמחה היתה קצרה. פתאום סגרו הצ'כים את הגבול מחדש. מאוחר יותר סופר לי שהסיבה לסגירה היו תלונות המשרדים השונים. משרד הבריאות טען שהיהודים מביאים מגיפות, משרד המזון והכלכלה טען שהם צורכים את הלחם הדרוש לאזרחים, משרד התחבורה טען שהם תופסים מקומות ברכבות המועטות הפועלות, שר המשטרה סיפר שהם מבריחים ומספסרים ועוסקים בהוצאת סחורות אסורות לשוק השחור. ולכל זה מצטרפות הפניות של ממשלת בריטניה למנוע מעבר יהודים לצ'כיה כי הם מועמדים לעלייה בלתי חוקית לפלסטיונה ומגבירים בזה מהומות וטרור במזרח התיכון. הסיבה לסגירה לא היתה ידועה לנו, כי הכל היו שמועות. ובכל זאת, כיצד נודע לנו שהגבול סגור? בראש אונרר"א בצ'כוסלובקיה עמד אנגלי בשם ריס, נאמר עליו שבעבר היה קצין משטרה בממשלת המנדט בארץ, והיתה לו מזכירה יהודיה מריאנקה, אתה התיידדתי. היא סיפרה לי שמלבד תפקידו הרשמי הוא גם ראש שירותי המודיעין הבריטיים ובין היתר הוא עוסק גם במעקב אחרי הברחת היהודים. (מריאנקה התחתנה מאוחר יותר עם סקוטי חוקר דג הסלמון (אילתית) וחיתה עמו באלסקה. עמדנו בקשרי מכתבים ובמשבר הבטחוני לפני מלחמת ששת הימים הציעה שילדי יבואו אליה).

מריאנקה טלפנה אלי ומסרה שלידי הבוס הגיעה ידיעה שקבוצת צעירים יהודים נתפסה בגבול נאכוד והיא נמסרה לידי הצבא העומד להחזירה לפולין. מיהרתי לגבול

בעיר הגבול נאכוד

ומצאתי במחנה שלנו שתי קבוצות, אחת של "השומר הצעיר" והשנייה של "גורדוניה", כל אחת מונה כ־30 בחורים, מוקפות בגדר חוטי תיל וצבא חמוש שומר עליהם. להפתעתי היתה במקום גם ועדה של הפרלמנט הצ'כי בת 3 חברים כשבראשה לא פחות מרודולף סלנסקי המזכיר הכללי של המפלגה הקומוניסטית, שנחשב לאדם החזק ביותר של המשטר במדינה. ברור היה לי שאם הבחורים יוחזרו לפולין אורבת להם סכנה ואולי אף סיכון חיים, תלוי בידי מי הם יפלו. חיילים (או שוטרים) ניסו לסחוב אותם בכוח בידיים וברגליים, ירו יריות באוויר כדי להפחידם, הבחורים נאבקו והתנגדו, הוחלט להזעיק תגבורת צבא, וכל זה לעיני הוועדה שבאה לחקור את הבעיה. מישהו, דומני שהיה זה מפקד המשטרה המקומית שהכיר אותי, הצביע עלי לפני סלנסקי ואמר לו שאני בעל סמכות אצל הבחורים ויכול להשפיע עליהם שיחזרו לפולין. סלנסקי, אדום שיער לפי זכרוני, שעשה רושם של אישיות חזקה, היה אנטי־ציוני כמו רבים מהמנהיגים הקומוניסטיים, הוא ניגש אלי לשוחח. השיחה התנהלה רק בין שנינו, שני חברי הפרלמנט מהמפלגות האחרות של הקואליציה עמדו במרחק, לא העזו להתקרב והביטו עלינו בקנאה. אמרתי לסלנסקי שלבחורים אורבת סכנת מוות אם יוחזרו לפולין והם יעדיפו שהפוגרום בהם יערך כאן מול עיני העולם. סלנסקי טען שכבוד השלטון הצ'כי מוטל על כף המאזניים כי זאת החלטת הממשלה. הוא שוחח בטלפון עם ראש הש.ב. הצ'כי אבל התשובה נותרה – רק הממשלה יכולה לבטל פקודת הגירוש. אמרתי לו שאנו נזעיק את אנשי אונרר"א, הג'וינט וגורמים בין־לאומיים נוספים, צלמים ועיתונאים כדי שכל העולם יראה כיצד נוהגת ממשלת צ'כוסלובקיה בניצולי מחנות המוות שנה אחרי שיחרורה על־ידי בעלות הברית. ליהודים בפולין כיום אין ברירה. אחרי פוגרומים הם חייבים לברוח כי שולטת שם הפקרות. וגם אם אלה שכאן ימותו בזה לא ייגמר הדבר. באין ברירה יבואו חדשים בתקווה שהתקרית לא תחזור על עצמה. עמדנו שנינו בפנית המחנה כשכל המחנה משותק ללא תנועה ועיני כולם נעוצים בנו, הבחורים השוכבים מאחורי גדרי התיל, השוטרים והחיילים ושני חברי הפרלמנט, ואנו ממשיכים במשא ומתן. סלנסקי שוב ניגש לטלפון, שיחה ארוכה אבל ללא תוצאות. הצעתי לו שהבחורים יעצרו כאן בצ'כיה ודינם יתברר מאוחר יותר. הוא גיבש הצעה אחרת: הוועדה הפרלמנטרית תעבור לצד הפולני ותבטיח שם שהבחורים ישארו רק 100 מ' מהגבול ומשמר הגבול ישמור על בטחונם. "אני אדאג לכך שהבחורים יעברו ללא אלימות מצדם." הוא, סלנסקי מתחייב במלת כבוד שלו שהממשלה הצ'כית תדון תוך 48 שעות בנושא מחדש, וההחלטה תהיה שאנשים אלה יוכלו לחזור לצ'כיה. השיחה שלנו היא סודית.

לבי היה כבד. האם אפשר לתת בו אמון? הרי אני מסכן את חייהם של הבחורים ולא את חיי. הגעתי למסקנה שלמעשה אין לנו ברירה אחרת. נגשתי לבחורים, סיפרתי להם על ההחלטה ועל ההבטחה שלא יאונה להם כל רע, ראיתי את הפחד בעיניהם

אבל הם הסכימו להיות מובלים לגבול. חזרתי לפראג בציפיה עצבנית. לעיר הזדמן השליח לוי מברטיסלבה, סיפרתי לו על הסיכום. הוא רץ מיד לדואר לטלגרף לפאריס ולדבריו תוכן המברק היה שהגיע טרנספורט אי-ליגלי מפולין ואני החזרתיו באופן ליגלי לפולין. אינני בטוח שזה היה כל תוכנו של המברק. סופו של דבר, סלנסקי עמד בדיבורו וכעבור יומיים הגבול נפתח.

הבריחה הליגלית

ג'ון ווד קמחי נדרשו להחלטת ממשלת צ'כוסלובקיה בספרם "דרכי סתר". (הוצאת ג'רוסלם פוסט, תשמ"ז עמ' 90 הוצאה אנגלית: The Secret Roads, הוצאת סקר וארבורג 1954), ואלה דבריהם:

"מטה ה'מוסד' בפראג צהל ושמה, כך גם המנהיגים בפאריס, כשבך-גוריון התארח אצלם. הדבר הועיל להרים את הרוח הנפלת, שעדיין היתה מדוכדכת מתגובת ההתקפה הטרוריסטית על משרד ממשלת ארץ-ישראל במלון המלך דוד בירושלים. למעלה מ-90 פקידים בריטים וערבים נהרגו והדבר נסך על המנהיגים היהודים תסביך אשמה וספק דיכאון. בארץ עברה ההחלטה כמעט בלי שיס-לב בתוך מעצרים וחיפושים, מאסר ראשי הסוכנות היהודית והתקפות הטרוריסטים, אבל באירופה המזרחית נודעו החדשות עד מהרה. ההחלטה של ממשלת צ'כוסלובקיה הועלתה על נס, בחינת 'צ'ארטר לפליטים'. היא שינתה את מעמדם של סוכני הבריחה בכל מקום, ועל הכול בפולין. ממשלת האחדות הלאומית בפולין, שבה היו עדיין מיקוליצי'ק, גומולקה, וסטנצ'יק מיניסטרים בזמן ההוא, קיבלה ממאסאריק הודעה על ההחלטה הצ'כית. תוך כדי חודש ימים ביטלה פולין את פקודותיה הקודמות על סגירת הגבול. עכשיו לא היתה להם שום תואנה. היא אמרה ליהודים כי הרוצים בכך, יכולים לצאת. ליהודים בפולניה לא היה להם אמון רב בממשלתם. הם חשדו שמא בקרוב תחזור בה שוב ותשנה את מדיניותה. לפיכך יצאו בחיפזון באלפיהם. על מספרם נוספו עוד 150,000 היהודים שחוזרים היו לפולין מברית-המועצות ואצו גם הם להמשיך בדרכם". עד כאן דברי ג'ון ווד קמחי.

הגבול נפתח לרווחה. המיניסטרוין לרווחה סוציאלית קיבל עליו לדאוג להסעה, לכלכלה וללינה של הפליטים; מיניסטרוין החוץ טיפל בצד המדיני, "הבריחה" בצ'כיה זכתה למעמד של ארגון מוכר והיתה לשותפה במגעים רשמיים. דבר אחד שבו והדגישו נציגי המיניסטרוינים במגעים אתנו והיה ברור לי שעל הדבר הזה ההסדר עומד או

נופל: הפליטים אסור שייכנסו אל פראג ואסור שיתפזרו בצ'כיה. יש להעבירם מגבול הכניסה אל גבול היציאה תוך 48 שעות כן הוטל עלינו להבטיח שלא יהיו מסתננים (לא יהודים) בין הפליטים, וכמה מעובדי הבריחה אף קיבלו תעודות של שוטר־חרש, כדי שיוכלו לחפש בכליהם של חשודים. ממיני השליחויות שהצ'כים ביקשו מאתנו למלא בעבורם בשטח פולניה – התחמקתי.

הממשלה הקימה מחנה־צריפים בנאכד, והעמידה לרשותנו כשמונה רכבות. את רוב הפליטים הוליכו הרכבות אל אֶש שבגבול גרמניה, ואת מקצתם אל ברטיסלבה שבגבול אוסטריה. על־פי דיווחי ממשלת צ'כיה, עברו בצ'כיה בשנת 1946 209,697 פליטים יהודים ברכבות המיוחדות וברכבות רגילות. רובם עברו באוגוסט, בספטמבר ובאוקטובר. אלפיים עד שלושת אלפים איש נכנסו ויצאו מדי יום ביומו, ואלפי יהודים פרצו את גבול פולניה עוד קודם שהחליטה ממשלת פולין לפתוח אותו. עם שלם – אמהות ותינוקות בזרועותיהן, זקנים ומטלטליהם על גבם – היה יוצא מגלות לחרות. תמונה שכזאת לא זכינו לשוב ולראות אלא כשש שנים לאחר־מכן בשעת העלייה ההמונית מאירופה ומארצות המזרח אל מדינת ישראל הצעירה.

הממשלה הצ'כית סיפקה את התשתית – כלומר רכבות ומחנה, הטיפול בעוברים היה מוטל על מנגנון "הבריחה", ועד מהרה גדל מנגנון זה. הייתי מעכב בצ'כיה כל בחור וכל בחורה שנראו לי מתאימים לעבודה, ועד מהרה היו בצוות 150 עובדים. עמדו לפנינו בעיות ארגוניות ולוגיסטיות ששבועיים־שלושה לפני כן לא היינו מעלים אותן בדעתנו: להשיג בגדים ולחלק מזון לאלפי פליטים, להגיש עזרה רפואית לחולים ולילודות, לקבור מתים וכיו"ב.

ושוב היה לנו הגוינט למושיע. בזריזות מופלאה צייד את מחנות המעבר שהוקמו במחסני הלבשה, והקים בהם מערך של שירותי רווחה, ובו צוותים של עובדים סוציאליים שהורכבו מבחורות יהודיות מארה"ב. העבודה נעשתה בהתלהבות גדולה, ועד מהרה משכו אליהם מחנות המעבר כתבים, סופרים וצלמים של עיתונים מחו"ל וביחוד מארה"ב, והתחילו מתפרסמים מאמרים וכתבות על הצלחת המחותרת היהודית באירופה במלחמתה בממשלת בריטניה. גם ממשלת צ'כיה יצאו לה מוניטין בעולם על חלקה בפרשה זו, ובימים ההם עדיין היה להם לשלטונות צ'כיה ענין במוניטין הזה במערב.

כיוון שנודע דבר פתיחת הדרך אל המערב, התחילו אלפי יהודים עוקרים מושביהם ברחבי בריה"מ ובתוך כחודש ימים התחילה, כמו מאליה, תהלוכת המונים לאורך אלפי קילומטרים מן הרפובליקות שבדרום רוסיה ובמזרחה, דרך פולין וצ'כיה, אל אוסטריה ואל גרמניה ואל איטליה ואל צרפת ואל בלגיה – מן הארצות שמעבר למסך הברזל אל ארצות המערב ומהן – אל חופי הים התיכון. בתהלוכה הזאת אנשים נולדים ומתים, מתחתנים ונפרדים; הילדים לומדים בעירילדים ובבת־ספר מאולתרים

והנערים מתארגנים להם בתנועות-נוער למיניהן. המעבר מן הבריחה במחתרת אל הבריחה הליגלית בצ'כיה, היה מעבר חד וחלק ביחוד כשהדברים אמורים במטה "הבריחה" בפראג.

כאן עמדו לנו האחוה, הידידות הנאמנה בין הפעילים במנגנון – זו אחוות הדבקים במטרה, שאין דעתם נתונה לחיכוכים מפלגתיים – וההגינות, מידת היושר, שעליה העמדנו את קשרינו עם פקידי הממשל עוד בימי המחתרת, בייחוד בזכותו של בובו למדא, הוא האיש שנשא-ונתן עם השלטונות על דברים שבעשייה. הצ'כים ידעו להוקיר בעת ההיא את העומדים בדיבורם. יחסי רעות ואמינות היו קיימים בתוך צוות עובדי "הבריחה" עצמה והודות להם וגם בינינו לבין השותפים שאתם באנו בדברים, וכך קנתה לה "הבריחה" את מעמדה בצ'כיה. יום אחד טלפן אלי המנהל הכללי של אחד ממשרדי הממשלה וסיפר לי שדודתו של השר הממונה על משרדו (היהודי) נתקעה בגרמניה. כבר הבטיחו לו לשר במשרד החוץ, גם בצלב האדום הבין-לאומי וגם באונרד"א להשיב את דודתו אל צ'כיה, השבועות חולפים והדודה איננה. ידד יהודי של השר יעץ לו לבקש את עזרתה של "הבריחה", "אין היום באירופה ארגון יעיל ממנה בעניינים שכאלה", ובשם השר הוא פנה אפוא אלינו. רשמתי את שמה של האשה ואת כתובתה ולא עברו יומיים-שלושה והשליח המיוחד ששלחתי אל גרמניה הביא עמו את האשה בדרכינו שלנו.

אפילו בפולין נהגו בנו כבוד וכשעברתי את הגבול מצ'כיה אל פולין, בדרכי לפגישת תיאום עם "הבריחה" שם, לא זו בלבד שלא נזקקתי לוויזה, אלא שבתחנת הגבול המתין לי, להפתעתי, מסדר של חיילי משמר הגבול של פולניה ודיגל את נשקו לכבודי, כאילו הייתי ראש מדינה ולכל הפחות שגרירה.

באותו זמן היו רוב מנהיגי היישוב היהודי כלואים בלטרון וחלה הפוגה במאבק נגד הבריטים בארץ. "הבריחה" נעשתה, לפחות בחלק זה של אירופה, לנציגת העם היהודי הנוטש את מקומות מגוריו ונע ונד לכיוון ארץ-ישראל. בזמן של אפיסת-כוחות רגעית שכך גל המרי בארץ, והתחיל מתרומם גל ענקי של מרי בגולה, שנישא על-ידי אנשי הגולה עצמם. שארית הפליטה אספה את כוחותיה למאבק נגד הגורל היהודי בגולה, ומאבק זה מצא את ביטויו באותה נדידת המונים בדרכים של אלפי קילומטרים והתרכזותם במחנות פליטים ארעיים תוך ציפיה לעלייתם לארץ-ישראל.

הרעיון המופשט שבצינונות – מולדת ליהודים – הפך לעיני הצופים הגויים לחיזיון חזותי ודרמטי, ומראהו הניע אותם להרים את ידם בהצבעה ההיסטורית בבוא העת למען הקמת מדינה ליהודים.

כשלושה חודשים נמשך מבול הבריחה במלוא העוצמה. באוגוסט בלבד נכנסו אל צ'כיה כ-35,000 איש. "היום אלפיים וחמש מאות, אתמול אלף וחמש מאות..." היינו סופרים בהנאה את העוברים מדי יום ביומו.

יום אחד הוזעקתי אל הגבול. הבחורים שלנו תפסו קבוצה של גויים שהתחפשו ליהודים – כנראה מאנשיו של הגנרל אנדרס, שביקשו להציל את עצמם מידי הצבא הפולני הקומוניסטי. היה עלי להחליט את אחת ההחלטות הקשות בחיי: להניח להם לעבור ולהציל את חייהם או להחזיר אותם אל פולין שם צפויה להם סכנת מוות. הסתגרתי בחדר אחד ושקלתי את האלטרנטיבות וההשלכות האפשריות: הצלת נפשות מצד אחד וסיכון המפעל כולו על-ידי הסתננויות נוספות מצד שני.

במקרים אחרים היה חשש שבין המבקשים לעבור יש עריקים לא יהודים מצבא ברית-המועצות וסוכנים סובייטים. גברים אפשר לבדוק ולראות אם הם יהודים, אבל נשים איך בודקים אותן? זכורה לי בחורה אחת בלונדית נאה, בעלת פנים סלאויות, שאמרה שהיא יהודיה ממוסקווה והיא מבקשת לברוח. הבחורים שלנו טענו שהיא גויה, ואף חשדו בה שהיא פרובוקטורית. הסיפור שסיפרה היה בעיניהם מפוברק מתחילתו ועד סופו, סיפור סטראוטיפי: אביה, קומוניסט פעיל, נפרד מאמה, ובזמן הטיהורים הוצא להורג אמה נעלמה בבתי הסוהר, והיא הבחורה, לא גילתה שהיא יהודיה אלא בגיל הבגרות. אמרתי לה: "שמע ישראל...", והיא לא ידעה להשלים את הפסוק. ואף-על-פי-כן הנחתי לה לעבור. הלוא הרוסים לא היו בוחרים להם סוכנת שמראה סלאווי כל-כך, ואפילו היא סוכנת, אנחנו חזקים דינו להניח לה ליהנות מן הספק.

גם מצבים מעוררי חיוך לא חסרו. העוברים בנאכוד, היו מטעינים את מטלטליהם על מכוניות-משא קודם שפנו ללכת ברגל אל המחנה. והנה השגחתי ביהודי זקן אחד, בעל הדרת-פנים, שכל מטענו היה כינור בתיבה של עץ. בשום-פנים לא מוכן היהודי למסור את הכינור למעמיסים. יהודי זקן ועני, שאין לו בחייו אלא הכינור הזה, והוא נושא אותו עמו בדרכי נדודיו, אמרתי בלבי, והייתי גאה בבני עמנו. "הפידל (הכינור) הזה כל-כך יקר לך?" שואל אני אותו בתמימות רבה, "ש... הוא מפסיק אותי ברוגז; כמובן שהוא יקר לי, ער איז פול מיט לוקשן (הוא מלא דולרים)";

ואולם קשה מכל היה להבטיח שתישמר הבטחתנו לממשלת צ'כוסלובקיה שהעוברים לא יכנסו אל פראג ולא ישתהו בשטח צ'כיה יותר מן הזמן הנדרש למעבר. בפראג ישב נציג של "אגודת ישראל", שייצג גם את "פועלי אגודת ישראל". איש-שיחה נלבב היה. ל"פועלי אגודת ישראל" היה הסכם עם הסוכנות בדבר הקצאת מקומות לאנשיהם ב"ברחה". "אגודת ישראל" לא שיתפה פעולה עם הסוכנות היהודית והיתה מברחה את אנשיה, ונראה שלא רק אותם, אל פראג, ומושיבה אותם בבתי-מלון להמתין שם חודשים לוויזות לארה"ב. לרב אחד, שבכרטיס הביקור שלו נרשם התואר "רברנד", היו מהלכים בקונסוליה של ארה"ב והוא שטיפל בהשגת הוויזות ורשיונות הכניסה לארה"ב. כשהתלוננתי לפניו על פעילותו זו, פעילות שיש בה כדי לסכן את מפעל "הברחה" כולו, בו הם נעזרים, הרים הרב את ידו האחת ואמר לי:

"היד הזאת פועלת בשם פאג"י והיא מושטת אליך לשיתוף פעולה" ואחר־כך הרים את ידו השנייה ואמר לי: "והיד הזאת פועלת בשם אגודת ישראל בלעדיכם, ואני אני בא ללחוץ את ידך אלא ביד אחת."

מלבד האנשים שנכנסו אל פראג בעזרת הרב, הסתננו אל פראג יהודים עשירים שהיו משחדים את בחורינו בגבול לחסוך מהם את מחנות המעבר ולסייע להם להגיע אל פראג בדרכם אל צפון־אמריקה, אל מרכזו ואל דרומה. ידם השיגה לשבת שבועות וחודשים תמימים בבתי־מלון, ואפילו ביקרים שבהם, ולתת שוחד לשוטרים שבאו לסלקם. יום אחד בא אלי מפקד המשטרה בפראג והבהיר לי שמאחר שהאנשים האלה גורמים להשחתת־המידות של המשטרה ומאחר שיש כאן הפרה מפורשת של ההסכם, שהרי מדובר בכ־8000 איש, לא תהיה ברירה אלא להפסיק את העברת הפליטים כליל. שוב נשקפת סכנה למפעל כולו. אם ייסגר הגבול תעצר הבריחה עוד בברית המועצות, והיהודים האלה יאבדו לנו. שוב עמדתי לפני החלטה קשה, לאחר לבטים קשים שלחתי אליו שליח עם הצעה כיצד לפתור את הבעיה ולהוציא את המשתתפים מהעיר. מאז לא עלתה עוד הבעיה הזאת.

באחד הימים הגיעה אל נאכד קבוצה גדולה של חסידי הרבי מלובביץ, ונשארה במחנה המעבר. החרדים חיכו למברק מן הרבי בניו־יורק שיורה להם לאן להמשיך בדרכם, והמברק בושש לבוא. ובינתיים מיאנו לגעת במזון שבמחנה, בטענה שכל מתקני המחנה הקשורים במזון לא הוכשרו על־ידי רבם. לא הועיל כאן כל דיבור על פיקוח נפש. ראיתי אותם יושבים או שוכבים על הרצפה במחנה, קבוצה גדולה של יהודים מזוקנים, הצמים ימים שלמים עד שלבסוף שלחתי בעצמי מברק בהול לרבי, ועד מהרה נתקבל ממנו ההכשר.

והנה שבה ועלתה בעייה חדשה. תשלום הוצאות הנסיעה של מאות אלפי היהודים שעברו בצ'כיה במשך השנה. הנושא הדאיג אותי בשקט מאז שהגעתי לצ'כיה כי הדעה המקובלת על כולם שאונרר"א תשלם לא שיכנעה אותי. רצה המקרה ודווקא בימי פריחתה של "הבריחה" באה סגניתו של מנהל אונרר"א העולמי לביקור בצ'כיה, והצ'כים הגישו לה חשבון, שהגיע לפי זכרוני, לסך של כ־140 מיליון דולר בעבור כרטיסי הנסיעה שניתנו ליהודים. הגברת הנכבדה הודיעה לממשלת צ'כיה שאונרר"א מעולם לא נתחייבה לשלם את ההוצאות האלה, שכן אין הדבר מתישב עם נהליה, ולא תשולם אף לא אגורה שחוקה אחת. מיד הזעיק אותי הפקיד הממונה על נושא זה במשרד התחבורה, אל משרדו, ובפנים חיוורות כסיד רמז לי שצפוי לו וגם לשר הממונה עליו הגרוע ביותר על המחדל הזה. האיש – שהיה אחד מעוזרני הנאמנים עוד מראשית הפעולה מימי "היוונים" – ביקש ממני שאשדל את הג'וינט לשלם את החשבון ורמז שיהיה אפשר להפחית את הסכום. אמרתי לו שאין הג'וינט מסוגל לשלם סכום גדול כזה והוא הולך אותי אל אולם מלא ארונות של תיקים שבהם

המיסמכים על כרטיסי הנסיעה הקולקטיביים של כל הקבוצות שעברו במשך למעלה משנה את צ'כוסלובקיה. "מה אעשה בכל המסמכים האלה?" שאל, והפחד ניבט מעיניו. למראה העדות החותכת הזאת לכרטיסי הנסיעה הקולקטיביים שניתנו לנו חינם, לא עלה על דעתי אלא לסייע לו לברוח אל גרמניה, אבל היה ברור לי שמעשה שכזה רק יחמיר את המצב. הוא "שרוף", אמרתי בלבי, ופתאום נפלט לי מפי: "שרוף את כל זה!" להפתעתי נאחז האיש בתשובת ההתחמקות הצינית שלי ותגובתו הפתיעה אותי: "זה רעיון". למן היום ההוא לא שמעתי עוד על העניין הזה. אבל ייתכן מאוד שבסכום הגדול (כ-230 מיליון דולר) ששילמה אונרר"א בסופו של דבר לממשלת צ'כוסלובקיה בשנת 1946 נכלל גם פיצוי על הוצאות הנסיעה של הפליטים היהודים.

יהודי קרפאטורוס

בשלב אחד של פעילותנו טיפלנו גם ביהדות המקומית. לפני המלחמה ישבו כ-100,000 יהודים בקרפאטורוס, חבל הארץ המזרחי של צ'כוסלובקיה. היה זה שבט יהודי מיוחד במינו בתוך יהדות צ'כוסלובקיה, גיטו יהודי אופייני שסימני התבוללות לא נראו בו. רובם חי בכפרים על עבודת-כפיים ועל חקלאות דלה. גימנסיה עברית פעלה בעיר הבירה של החבל, מונקאץ', אבל רבים מהיהודים השתייכו ליהדות החרדית בהשפעת רבנים קנאים. מן המחנות שבו רק 10,000 יהודים. לאחר המלחמה סופח החבל אל רוסיה הסובייטית, והיהודים מיהרו לעבור אל מערב הרפובליקה הצ'כוסלובקית תוך תקווה, וכנראה גם הבטחה כלשהי, שתיתן להם אזרחות הרפובליקה הצ'כוסלובקית החדשה. בעת ההיא גירשה ממשלת צ'כוסלובקיה יותר מ-3 מיליון מתושביהם הגרמנים של חבל הסודטים, אזור תעשייתי מפותח ועשיר ביותר, אל גרמניה. הם וצ'כים רבים יושבו באזור הנטוש מגרמנים ונכנסו לבתיהם המרווחים ועסקיהם הנטושים. היהודים, דוברי ידיש ברובם, בלטו בזהותם בסביבה החדשה, אבל החלו להתאקלם במהירות רבה תוך ציפיה לקבלת האזרחות. וביום בהיר אחד צצה הבעיה. משום מה נזכרו הרוסים שיהודי קרפאטורוס הם אזרחי ברית המועצות מכוח סיפוח תבל מוצאם אל רוסיה, ודרשו את החזרתם אל "המולדת". הגיעו אלינו שמועות ששוטרים מופיעים בחנויותיהם ובדירותיהם של היהודים, חוקרים זרושמים ושבפראג מקימים מחנה מעבר בליטנה לטרנספורטים של היהודים אל קרפאטורוס. יום אחד הופיע במשרדי "הבריחה" בפראג מיוזר סובייטי במדים – זו בפעם הראשונה שזכינו לביקור כזה – וביקש רשימת כתובות של כל יהודי קרפאטורוס רק כדי לנסות לשכנע אותם בדברים – כך אמר – לשוב למולדתם, ומי שלא ישתכנע יוכל להישאר בצ'כיה. רשימות כאלה לא היו לנו.

מיד לאחר הביקור הזה שלחנו משלחות של אנשי "הבריחה" אל חבל הסודטים, להכניס בליבם של יהודי קרפאטורוס שחרב חדה מונחת על צווארם, ועליהם למהר ולצאת אל גרמניה. שוחחנו עם בעלי ההשפעה שבהם, הלכנו את בתי-הכנסת שלהם, ואף ביקרנו בבתיהם אלא שעד אותה שעה כבר דבקו רבים מהם ברכוש הנטוש שירשו מן הגרמנים. זכור לי שיהודי אחד שביקרתי בביתו ביקש ממני, משסיימתי להרצות לפניו את דברי, להיכנס עמו רגע אל חדר השינה. הבינותי שהוא מבקש לשוחח עמי ביחידות שלא בנוכחות אשתו, אבל כל רצונו היה שאראה לו איך מדליקים את מנורת הלילה שעל השידה... לא ידעתי אם לצחוק או לבכות. אבל על-פי-רוב הכריע כאן הפחד מפני הרוסים כל שיקול אחר, ובתוך כמה שבועות עברו כ-6,000 יהודים את הגבול אל גרמניה. הצ'כים הניחו להם לעבור אף-על-פי שלא היו "פליטים יהודים מפולניה" כאמור בהסכם, ואף-על-פי שרבים מהם לקחו עמם מן הרכוש הנטוש. בעיני ראיתי יהודי אחד הצועד לו אל הגבול בראש משפחתו ובידיו נברשת ענק עשויה זכוכית עדינה. מה יעשה בה במחנה הפליטים?

רכבות רפאטריאציה מיוחדות מגבול פולין אל ארצות החוף

הצלב האדום בצ'כיה הועיד רכבת מיוחדת לרפאטריאציה ובה 15 קרונות וסידורי לינה ומטבח, וגם משמר-ליווי וסגל מיוחד. בשביל לנסוע ברכבת הזאת נדרש לך אישור מיוחד ממשרד התחבורה, ונדרשו לך ויזת-מעבר, וכן ויזת כניסה אל ארץ היעד. מפעם לפעם הצלחנו להשיג את כל המסמכים האלה (בייחוד בעבור קבוצות של ילדים) ולהסיע את הפליטים בנסיעה נוחה ולכאורה חוקית מגבול פולניה היישר אל ארצות החוף (צרפת, בלגיה או איטליה) כל נסיעה שכזאת היתה בעינינו מבצע מפואר של "הבריחה".

אין הסדרנו את כל הניירות הנדרשים? פעם אחת, למשל, טילפן אלי אהוד אבריאלי מפאריס והודיע לי שאנחנו עומדים לקבל ויזה קולקטיבית לאיטליה בעבור כ-350 ילדים ומלוויהם. הלכתי אפוא אל קונסול איטליה בפראג, אך לא דובים ולא יער. שוב טלפונים לפאריס, עצבנות משני צדי הקו, לבסוף מאשר הקונסול שקיבל הוראה לתת ויזות בעבור ארבעים ילדים בלבד. שלחתי אל הקונסול צעירה יפהפייה, מתנדבת מהונגריה, לקבל את הוויזות בשבעה העתקים חתומים "אחד לג'וינט, אחד לאונרר"א, אחד לוועד הפליטים, אחד למשרד התחבורה ועוד ועוד...", אמרה הצעירה לבושה "קיצית" לקונסול בחן רב (לאחר חזרות ואימונים שעשתה במשרדי) והצליחה במשימתה. את ההעתקים האלה פיזרנו בין המדריכים שנתלוו אל קבוצות הילדים. על "בלופים" ועל אלתורים של הרגע האחרון עמד כל מבצע שכזה, וכל זמן שלא

עזבה הרכבת את שטחה של צ'כוסלובקיה, המתח היה עצום. פעם אחת הלכתי מעט אחרי רכבת שכזאת לאורך הרציף של התחנה בפראג ונופפתי לשלום לנוסעים, ופתאום נגלתה לעיני מאחורי קרוך־משא אחד מכוננית קטנה ועליה לוחית זיהוי דיפלומטית (C.D.) שני ברנשים, אנשי שגירות בריטניה לפי מראם, ישבו במכוננית ועקבו אחרי הרכבת. לא יכולתי לעצור ברוחי וסימנתי להם באצבעות את סמל הניצחון של צ'רצ'יל (V).

סוף דבר

בתוך שלושה חודשים מיום שנפתחו גבולות צ'כיה ליהודים, נתמלאו מחנות הפליטים בגרמניה ובאוסטריה עד אפס מקום. שנה לאחר הניצחון על היטלר הצטופפו בהם כרבע מיליון נפשות, שאין להן לאן ללכת – עדות זו עקת שאין עתיד לעם היהודי על אדמת אירופה.

לנוכח המצב הזה עוררה מדיניות "הספר הלבן" של הבריטים התנגדות קולנית של דעות הקהל בעולם ואפילו בבריטניה עצמה. אילו נענתה ממשלת בריטניה לפנייתו של הנשיא טרומן בשנת 1945 ומתירה את כניסתם של מאה אלף יהודים לארץ היה עוקץ הבעיה מוקהה לפרק זמן, ייתכן שהענינים היו משתלשלים אחרת. אבל עיקשותו של בוויץ היתה בסופו של דבר לטובתנו. עיתונאים ומדינאים שראו את מחנות הפליטים באו לידי מסקנה שהפיתרון המעשי היחיד הוא עלייתם של יושביהם לארץ־ישראל. הוועדה האנגלית־האמריקאית שהוקמה כדי להציע פיתרון מוסכם על שתי המעצמות לא יכלה גם היא למצוא פיתרון אחר למרות ההנחיות שקיבלו חבריה הבריטים משר־החוץ שלהם. אני עצמי הופעתי בפראג לפני ועדת משנה של הוועדה הזאת שהיו בה שני חברים – אמריקאי, ב. קראס, שהיה ידידותי והבריטי, לוויט, הקשיב מצוברח ומדוכדך. הם שמעו מפי מה ששמעו בכל מקום: אנחנו רוצים רק ארץ־ישראל, אירופה אכזבה אותנו.

בסוף אוקטובר החל זרם הפליטים להתמעט. היה ברור שמפעל "הבריחה" דרך צ'כיה קרב לסיומו. בדצמבר עמד להתכנס הקונגרס הציוני הכ"ב בבאזל, ואני החלטתי שמועד מתאים הוא לסיים את פעולתי בצ'כיה ולשוב ארצה. הנחתי שמרכז הפעילות יעבור למוקדים חדשים: ארץ־ישראל כמוקד ראשי והארצות בהן מרוכזים הפליטים כמוקד משני. דחיתי את הצעת המוסד לעבור לבלגיה, כי לאחר שהודעתי שבצ'כיה אין עוד מה לעשות חששתי שמא בבלגיה אצטרך לעסוק בקטנות. ביום 22 בפברואר 1947 סגרו הפולנים את גבולם עם צ'כיה (ראה "ספר ההגנה", ג' עמ' 1047), בפולין נשארו רק מי שלא רצו לצאת ממנה. גם מ. סורקיס סיים את תפקידו ובמקומו נתמנה